

Asia: VN/16052/2021

Kulttuurin tulevaisuustyöryhmän raportti

Lausunnonantajan lausunto

Miten työryhmän raportti onnistuu sanoittamaan ja viestimään kulttuurialan tilannetta ja kehittämishaasteita alan jälleenrakennuksen ja vahvistamisen tarve huomioiden?

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kiittää Opetus- ja kulttuuriministeriötä mahdollisuudesta lausua raportista. Työryhmän laatimassa raportissa on selkeän ytimekäs nykytilan kuvaus ja perusteltu raja- ja alue- ja keskeisimpien kehittämishaasteiden käsittelyyn. Teksti on helposti lähestyttävää ja ymmärrettävää. Viittaukset olemassa olevaan tietoon rikastuttavat raportin sisältöä ja laventavat näkökulmia kulttuurialan tilanteesta.

Koronakriisin vaikutusten moninaisuuden huomiointi ja näiden vaikutusten aikaansaama pitkä laahus kulttuurialan toimintojen ylläpitämisen haasteisiin tuodaan raportissa esiin. Hallinnon ja kulttuurialankin sisäinen siiloutuminen kuvataan ansiokkaasti, lisäten näin ymmärrystä kuinka keskinäistä yhteistyötä lujittamalla olisi mahdollista saavuttaa laaja- alaisempia ratkaisuja hetkellisten tilkitsemisyritysten sijaan.

Vaikka alan lisärahoitukselle on perusteltu tarve, on äärimmäisen tärkeää, että raportissa huomioidaan myös kehittämiskohteita osaamisessa, toimintatavoissa ja ohjausmekanismeissa. Alaa tuleekin tarkastella kokonaisvaltaisesti niin osaamis- kuin rahoitusvajeen näkökulmasta. Haluamme tässä yhteydessä nostaa esiin, ettei pelkällä lisärahoituksella ole mahdollista korjata jo syntyneitä epäoikeudenmukaisia rakenteita, ellei eri rahoitusvälineiden kriteeristöissä huomioida tekijöiden kestävä kohtelua.

Yleisesti todettakoon, että kaikki esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia.

Mitkä raportin toimenpide-esityksistä ovat mielestänne kaikkein tärkeimmät ja kiireellisimmät toteuttaa (max 5)?

- Hallitus antaa vuonna 2023 alkavalla hallituskaudella eduskunnalle kulttuuripoliittisen selonteon.

- Julkinen valta takaa freelancereiden sosiaaliset oikeudet, riittävän sosiaaliturvan ja työehdot.
- Toteutetaan sisällöntekijöiden asemaan ja luoviin aloihin vaikuttavat EU-direktiivit Suomessa
- Lisätään kulttuurialan rahoitusta valtion talousarviossa ja valtion ja kuntien rahoituksen yhteisvaikutusta sekä kehitetään kannustimia yksityisen rahoituksen houkuttelemiseksi vahvistamaan kulttuurisektorin taloutta.

Haluamme kuitenkin huomioida, ettei toimenpide-esityksissä ole lainkaan työehtoihin liittyviä parannusesityksiä, vaikka otsikkotasolla nämä mainitaan.

Miten voidaan mielestänne vaikuttaa siihen, että työryhmän viestit tulevat huomioiduiksi ja esitykset toteutetuiksi mahdollisimman hyvin seuraavalla hallituskaudella?

Raportin julkistamisen jälkeinen, Opetus- ja kulttuuriministeriön ja KULTA ry:n yhdessä järjestämä valtakunnallisten keskustelutilaisuuksien sarja, on hyvä viestinnällinen teko. Tilaisuudet ovat luoneet keskusteluyhteyden ministeriön ja alueellisten tekijöiden välille. Painotus keskusteluissa on ollut varsin esittävä taide -lähtöinen. Onkin suotavaa, että vastaavia tilaisuuksia järjestettäisiin vielä ennen eduskuntavaaleja kohdennetummin kulttuurin eri alojen näkökulmasta, kuten audiovisuaalisen alan osalta.

Kulttuuritoimijoilla on itsellään vastuu pitää työryhmän esittämiä toimenpiteitä esillä. Viestin läpimenoa tukee keskitetympi edunvalvonta. Tämän vuoksi tekijäjärjestöjen rahoitusta on lisättävä, jotta järjestöillä on resursseja viedä työryhmän viestejä eteenpäin ja vahtia niiden toteutumista.

Raportin keskeisimmät toimenpide-esitykset tulee saada hallitusohjelmaan ja näin näkymään vahvemmin keskeisten ministeriöiden ohjauksessa.

Lukukohtaiset kommentit

**Luku 1: Annamme kulttuurillemme sille kuuluvan arvostuksen.
Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.**

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kannattaa esitettyjä toimenpiteitä.

Kulttuuripoliittista selontekoa laadittaessa on pidettävä huolta, että tekijät tulevat huomioiduiksi tasavertaisesti organisaatioiden rinnalla. Selonteossa tulee selvittää taiteellisen työn mahdollisuudet ja uhat Suomessa sekä itsenäisesti työtään tekevien että työsuhteisina työntekijöinä ja yrittäjinä työtään tekevien näkökulmasta. Mitkä ovat keskeisimmät haasteet ja esteet kestävän toiminnan kehittymiselle ja riittävän vakaan elinkeinon saavuttamiselle.

Osana kulttuuripoliittista selontekoa on hyvä tarkastella eri taiteenlajien tekijöiden välisiä tulonmuodostumisia. Tekijät elävät hyvin erilaisissa todellisuuksissa. Esimerkiksi Taiteen

edistämiskeskuksen yksilöapurahoja myönnettäessä tulee huomioida kunkin taiteenlajin ansaintarakenne, joka vaikuttaa tekijän tarpeeseen saada apurahaa: käsikirjoittajille ansiot muodostuvat hyvin eri tavalla kuin näyttelijöille.

Yhtäältä selonteossa on kyettävä tarkastelemaan kulttuurialaa kokonaisuutena ja toisaalta pureuduttava myös kulttuurin eri lajien todellisuuksiin ja kehittämistarpeisiin. Nyt jätetty raportti on liian ylätasoinen antaakseen riittävän pohjan kulttuurialan kehittämiseksi ja tämä tuodaan myös raportin sisällä esiin. Näin ei voi käydä selonteon yhteydessä. Kulttuuriala ei muodosta yhtenevää entiteettiä, vaan monitahoisen ja omalakisen kokonaisuuden, jossa eri lajien todellisuudet eroavat merkittävästi toisistaan lähtien liikkeelle yleisöpohjasta, päätyen esimerkiksi kokonaisrahoituksen rakentumiseen.

Selkeä osoitus arvostuksesta kulttuurialalle on audiovisuaalisen alan kasvusopimus, joka on ensimmäinen laatuaan koko Suomessa. Kasvusopimus on erinomainen esimerkki hallintorajoja ylittävästä yhteistyöstä ja kulttuurin potentiaalin tunnustamisesta. Selonteon tulee ottaa kantaa kulttuurin alalla tarvittaviin kasvusopimuksiin tai vastaaviin toimenpiteisiin. Kasvusopimuksissa tulee huomioida voimallisemmin myös tekijäpuolen näkökulmat.

AV-alan kasvusopimuksessa on huomioitu tarve poikkihallinnolliselle neuvottelukunnalle, jotta sopimuksen tavoitteisiin voidaan päästä. Kasvusopimuksen mukaisen toimintamallin toteuttaminen luo osaltaan pohjaa kulttuuri- ja luovia aloja käsittelevälle ministeriryhmälle kuin myös esitetylle poikkihallinnolliselle toimielimelle.

Luku 2: Kasvatamme hyvinvointiamme investoimalla kulttuuriin. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kannattaa esitettyjä toimenpiteitä.

Kulttuuribudjetin nostaminen 1 % valtion budjetista on otettu huomioon jo ministeriöiden tulevaisuuskatsauksessa vuodelta 2022, Opetus- ja kulttuuriministeriön kokonaisuudessa. Kulttuuribudjetin lisäys ei ole ainoastaan kululisäys, vaan kannustin kulttuurialoille tuottaa jatkossakin enemmän kuin valtio toimintaan kohdentaa rahoitusta. Pelkästään luovien alojen kasvu luo murroksessa olevassa työelämässä valtavat mahdollisuudet taloudelle ja työllisyydelle. AV-ala kärsii tällä hetkellä työntekijäpuolelta, kun osaavia tekijöitä ei ole tarpeeseen nähden tarjolla.

Rahoituksen mahdollisesti lisääntyessä, tulisi huomioida tekijöiden työskentelyolosuhteiden ja oikeuksien kehittäminen ja selkeä parantaminen. Rahoituksen lisääntyminen ei voi tuottaa vain määrällistä lisääntymistä, vaan laadullinen lisääntyminen tulee olla keskiössä. Rahoituksen kriteeristön on hyvä huomioida kestävän työntekijäposition toteutuminen, jotta voimme turvata osaavien tekijöiden riittävyyden kulttuurialan kasvun ja kehityksen tueksi. Elokuva-ala ei nykyisten ongelmien vuoksi näyttäydy välttämättä houkuttelevana alana, mikä on osaltaan johtanut tekijäpulaan. Tekijöiden työskentelyolosuhteita tulee parantaa osana kokonaisratkaisua, jotta

tilanne saadaan korjattua. Elokuva-alan julkinen rahoitus tulee kytkeä nykyistä tiiviimmin vaatimukseen kestävästä ja lainmukaisista työskentelyolosuhteista.

Raportin yhtenä toimenpide-ehdotuksena on kehittää valtion ja kuntien välistä yhteistyötä. Tästä löytyy oivallinen esimerkki Tampereelta, jossa on elinkeinopoliittinen ohjelma Film Tampere. Ohjelman kautta myönnetään tuotantokannustimia, jotka voivat olla enintään 15 % Tampereella syntyneistä tuotantokustannuksista. Film Tampereen tuotantokannustinta on mahdollista hakea Business Finlandin tuotantokannustimen päälle, jolloin näiden tukien osuus syntyneistä kustannuksista on enimmillään 40 %. Vastaava tuotantokannustin löytyy muun muassa Oulusta.

Luku 3: Tuemme tekijöitä ja vahvistamme samalla talouttamme. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kannattaa esitettyjä toimenpiteitä.

Raportti huomioi ansiokkaasti kulttuurialaa koskevan digitalisoitumisen ja globaalien jakelukanavien lisääntymisen. Uusien pelisääntöjen ja lainsäädännön kehittämisen tarve on ilmeinen. Tämän vuoksi opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri- ja taidepolitiikan osaston tekijänoikeuden vastuualueen henkilöstöresurssia tulisi vahvistaa. Ministeriöiden yhteisessä tulevaisuuskatsauksessa vuodelta 2022 todetaan, että aineettoman kuluttamisen kasvaessa taiteen ja kulttuurin merkitys lisääntyy. Digitaalisen kehityksen myötä luovien sisältöjen kysyntä kasvaa, mutta keskeisten tekijöiden oikeudet jäävät helposti nopean kehityksen jalkoihin. Erityisesti tekijänoikeuteen liittyvät kysymykset tulevat nousemaan keskiöön entistä vahvemmin ja tähän olisi hyvä varautua tekijöitä edustaville järjestöille suunnatuilla, oikeasuhteisilla resursseilla. IPR-osaamisen kehittäminen on jatkossa myös kansallinen kilpailuvaltti globaalin maailman siirtyessä vahvemmin aineettomaan kuluttamiseen.

DSM-direktiivin kansallinen implementointi tulee tehdä direktiivin sanamuodon mukaisesti. Direktiivi tunnustaa tekijän heikon neuvotteluaseman ja suojantarpeen. Direktiivin mukaan tekijälle tulee taata oikeus asianmukaiseen ja oikeasuhtaiseen korvaukseen, oikeus saada tietoa teoksen käytöstä ja mahdollisuus saattaa riidat vaihtoehtoiseen riidanratkaisumenettelyyn. Näiden oikeuksien toteutuminen tulee taata kansallisessa lainsäädännössä.

Rahoitusinstrumenttien ja tukijärjestelmien kehittämisessä on tärkeää säilyttää dialogi rahoittajien, kulttuurialan ja elinkeinoelämän välillä. Rahoitukseen liittyviä kehitystarpeita tulee tarkastella myös vaikuttavuuden näkökulmasta. Lähtökohtana tulee olla nykyisten instrumenttien ja järjestelmien tarkastelu kokonaisvaltaisesti ja olemassa olevien tukimuotojen muotoileminen kunkin alan keskeisiä tekijöitä paremmin palveleviksi. On myös kyettävä arvioimaan rahoittajatahojen joustavuus ja sopivuus kunkin instrumentin ja tuen tarkoituksenmukaisemman, vaikuttavamman ohjaamisen takaamiseksi.

AV-alalla on tällä hetkellä osaajapula. Sen lisäksi, että alalla tarvitaan uusia tekijöitä, tarvitaan myös jo kentällä oleville toimijoille koulutusta. AV-alan työskentelyolosuhteisiin sisältyy useita piirteitä, jotka altistavat tekijät ja esiintyvät taiteilijat häirinnälle ja muulle vallan väärinkäytölle. Näitä piirteitä ovat muun muassa määräaikaisten työsuhteiden, tekijöiden ja esiintyvien taiteilijoiden riippuvuus jokaisesta työmahdollisuudesta ja työn tekeminen taiteen parissa, jolloin taiteen nimissä saatetaan edellyttää epäsovinnaisia tekoja. Koulutukseen tulee kytkeä vahvasti alan kehittäminen vastuullisempaan suuntaan, jotta voidaan jatkossa taata ekologisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä tekeminen. Kulttuurialan kehittäminen ei saa tapahtua irrallaan yhteiskunnasta.

Luku 4: Teemme tarvittavat rakenteelliset uudistukset freelancereiden työskentelyolosuhteiden parantamiseksi.

Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kannattaa esitettyjä toimenpiteitä tekijöiden ja esittävien taiteilijoiden sosiaaliturvan parantamiseksi, mutta toimenpide-ehdotuksista puuttuvat toimenpiteet freelancereiden neuvotteluaseman parantamiseksi sekä toimenpiteet työskentelyolosuhteiden parantamiseksi. Audiovisuaalisella alalla työskentelyolosuhteita voitaisiin konkreettisesti parantaa siten, että julkista rahoitusta myönnettäisiin ainoastaan sellaisille tuotannoille, joissa työnantajavelvollisuudet toteutuvat lain edellyttämällä tavalla.

Tekijänoikeuksien taloudellisten vaikutusten osalta on huomioitava, että sopimusosapuolilla on usein varsin laajat mahdollisuudet sopia sopimuksen ehdoista. Näissä neuvotteluissa työnantaja-asemassa olevilla tuottajatahoilla on merkittävä valta-asema suhteessa tekijöihin. Useimmissa tilanteissa tämä johtaa siihen, että tekijät joutuvat luopumaan omista taloudellisista ja osin myös kollektiivisesti hallinnoiduista tekijänoikeuksistaan, jotta he saavat työtä.

DSM-direktiivi tunnustaa tekijän heikon neuvotteluaseman. Sopimusneuvottelut ovat tekijöille kuormittavia ja rikkovia, eikä yksittäisellä tekijällä, joka on riippuvainen kaikista työtilaisuuksista, useinkaan ole tosiasiallisia mahdollisuuksia valvoa neuvotteluissa omia oikeuksiaan. Tekijöiden asema paranisi huomattavasti, mikäli lainsäädäntö kannustaisi osapuolia sopimaan tekijänoikeuden luovutuksesta kollektiivisesti. Käytännössä kannustus voidaan toteuttaa siten, että lainsäädännössä todetaan kollektiivisesti sovittu tekijänoikeuskorvaus määrältään oikeasuhtaiseksi ja asianmukaiseksi.

Tekijöiden asemaa on vahvistettava, jotta perustavanlaatuisista sopimus- ja työehdoista sopiminen ei ole yksilöiden harteilla. Tekijöiden näkökulmasta on pidettävä huolta, että EU:n kollektiivisen sopimisen ohjeet eivät kompastu kansalliseen lainsäädäntöön. Kollektiivinen sopiminen ei kuitenkaan voi olla ainoa keino sopia työntekijälähtöisemmistä tekijänoikeuskäytännöistä, tämän vuoksi esimerkiksi kollektiivisen hallinnoinnin kehittäminen ja neuvotteluaseman parantaminen on hyvä tapa järjestää keskeisille tekijöille mahdollisuus reiluihin tekijänoikeuskorvauksiin teosten käytöstä.

Sosiaaliturvaa uudistaessa tulee tunnistaa itsenäisesti työtään tekevien erityinen asema ja työelämän kehittyminen kohti freelancereille tuttua arkea. Monet tekijöistä ovat tahtomattaan tai jopa ymmärtämättään tulkittavissa yrittäjiksi.

Luku 5: Tarjoamme kaikille suomalaisille tasavertaiset mahdollisuudet nauttia kulttuurista. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Audiovisuaalisen alan tekijät ry kannattaa esitettyjä toimenpiteitä.

Numminen Matti
Audiovisuaalisen alan tekijät ry